

ОСИП НАЗРУК.

Перші Вражіння з Київа

МАТЕРІ ГОРОДІВ НАШИХ

ВСТУП.

В рік перед великою війною, в літі 1913, вибрався я до Київа, оглянути не так виставу, як саме місто. Тоді з приводу вистави, яка відбувалася в Київі, царські конзуляти в сусідній Австрії легко давали дозвіл на в'їзд до Росії. І не тільки легко давали віза але — навіть по українськи відповідали на питання, як се лучилося й мені в царським конзуляті у Львові, куди я пішов по візо. Української відповіді не чув я ні в берлінським большевицьким посольстві (за Коппа), ні в копенгагським (за Літвінова), куди я їздив по великій війні на переговори з доручення Галицького Уряду, хоч уже тоді большевицькі окупанти на весь

424/464

світ трубили, що єсть „самостійна” Українська Радянська Республіка і що вони її власне „репрезентують”. З тих двох фактів думаючий читач найлучше може пізнати, чи уживане української мови владою окупантів має яке не будь значінне. Коли окупантам сего треба, то вживають тої мови, а коли не треба, то висмівають її. Цар Петро, окупуючи Україну в 1709р., постійно й залюбки говорив по українськи, поки не прибив на хрести тисячі оборонців Гетьманської столиці і не пустив їх з водою...

В Києві зустрівся я з прибувшими на виставу Галичанами і з тими, що вже там довше жили, як нпр. Лизанівський, котрого я знав ще з золочівської гімназії. З ним, з двома київськими студентами братами Тимошенками, дуже культурними людьми та з одною дуже приємною і гарною студенткою (з матері Гризинки і батька Українця) та з иньшими, котрих імена я забув, — звиджував я памятні місця Київа.

Передовсім цікавила мене Київо-Печерська Лавра.

I.

В КИЇВО-ПЕЧЕРСЬКІЙ ЛАВРІ.

ЗМІСТ: З історії Лаври. — Вхід до Лаври. — Її подвіря. — Висо-
чезна дзвіниця Лаври. — Забудованя і садн Лаври. — Могила
Іскри і Кочубея. — Школярі військових російських шкіл („каде-
ти” „штифти”). — Вхід до печер Лаври. — Нутро печер. — Ля-
бірінт підземних катакомб. — Мощі угодників. — Келії затворни-
ків. — Розмова з монахами. — Келія Нестора, найстаршого Літо-
писця України і східної Європи. — Підземні церкви Київської Ла-
ври. — Лавра Печерська і Січ Запорозьська. — Чому Тарас Шев-
ченко не згадує Лаври у своїх поезіях? — Думки у садах святої
Лаври.

До часу, заки я побачив Київ з подорожей, то таки сподівався я і Лавру, їздив я вже досить по світі й оглядав різні міста, будови, святині й музеї. І все робив той сам досвід: що коли за багато сподіваєшся, то напевно розчаруєшся. Та хоч мав я вже сей досвід

з подорожей, то таки сподівався я великих вражень у Києві. Сподівався і — перший раз у життю не завівся у тім сподіванню. Особливо цікавила мене Київо-Печерська Лавра.

*

**

*

Слово „Лавра” — грецького походження. Воно означало первісно „коридор”, перехід, дорогу, вулицю. Потому — дільницю міста. Вкінці означало слово „Лавра” взагалі залюднену місцевість, а в своїм особливим значінню — „обитель анахоретів” (місце, де поодинокі живуть пустельники) у противенстві до „койнобіон” (місця, де монахи живуть спільно, в комунізмі.) Віки минали і „койнобіон” у монашій життю майже зовсім виперло анахоретизм. Комунізм показався сильнішим, але не примусовий, тільки добровільний комунізм і то на релігійній підставі. Щойно тоді ім’я „Лавра” перейшло на значніші „койнобія” з окремими правами і привілеями. В цілій Україні й Росії були — до часу поки їх не знищили більшовики (примусові, насильні комуністи) — тільки чотири Лаври: 1. Найстарша Київська, 2. Московська Троїцько-сергіївська, основана у 13 століттю), 3. Петербурська (основана у 18 ст.) і 4. Почаївська.

*

Йдучи оглядати найстаршу Лавру, думав я: Що я в ній побачу? В тій місцевості, де писав старий

Нестор свою літопись. Лавра була в моїй думці про Київ тим, чим зерно в овочу. На вражіння з Лаври був я заздалегідь дуже цікавий. Тому, що вона все була і єсть тим магнесом, котрий для величезних мас українського народу робить Київ осередком релігійного життя. А се для мас кожного народу рівнозначне з духовим життям взагалі. І ще тому, що Лавра осяяна авреолею чудових легенд і ще цікавіших від них історичних фактів.

Літописець Нестор оповідає, що першу печеру викував тут у скалі Іляріон, парох церкви св. Спаса на Берестові (зараз біля Лаври). На Берестові за поганських часів стояв літний велико-княжий терем, котрий дуже любив Володимир Великий, що мав тут свій гінекей з 200 жінками поки був поганином. В р. 1051 поселився в тій печері монах Антоній родом з Любеча, перший ігумен Лаври. Другий був Теодозій, властивий її організатор і автор уставу (статута) сього монастиря. Великий князь Святослав син Ярослава Мудрого, в році свого вступлення на великокняжий престол у Києві (1073), положив підвалини великої церкви в Лаврі

і власноручно позначив, як копати рів, у котрім заложено фундаменти сеї великої церкви. Тай дав на будову її 100 гривень у золоті — тоді великий маєток. А його дружинник лицар Симеон подарував на вівтар сеї церкви золоту корону свого батька, котрий був Князем варяжських вікінгів за Янтарним (бурштиновим) Морем. Відтам, з північного краю синьооких Варягів наші Монархи століттями набирали свою вірну дружину і прибічну сторожу, котра ходила з Ними — від Срібної Землі (на Прикарпатській Русі) аж поза Каспійське Море, від диких пуш Мордві (теперішної Московщини) аж на цвітучі розами долини Балкану під снігом покриті гори Рільодаг-Родопе. І за сотки літ ні разу не записала стара Літопись наша, що та чужа сторожа зрадила Владу нашу. Тай цікавий був я — подивитися на ті місця, де перед кождим походом молилися з нашими Князями заковані в залізо варяжські дружини вікінгів. А потому й Галицькі війська, що сім століть тому стояли тут залогою за нашого короля Данила. А ще потому Гетьмани наші і „Славне Низове Військо Запорозьке”, славна Січ

старинна.

Лаврою опікувалися всі визначніші діячі самостійної України, а Гетьман Мазепа в р. 1696 позолотив її церковні бані та весь монастир оточив міцними мурами.

*

Вже сам вхід до Лаври робить сильне вражінне: праворуч і ліворуч на дуже темнім тлі стін—образи, котрі я минув скоро ізза їх понурости; подібне вражінне викликає тільки хорівід у Шекспірівським „Макбеті”. Перейшовши той вхід (я весь час думав над тим, „яке вражінне мусить він робити на селянина), увійшли ми через низький передсінок у грубезних мурах на ясне і гарне подвірє.

На середині того великого подвірє, далеко від входу, стоїть велика церков. Кругом неї багато білих, добре утриманих будинків-каменяниць. Але увага скоро від них відвертається: як сочка світло так увагу притягає до себе осмикутна дзвіниця Лаври — величезних розмірів. Належить вона до найвищих веж України й Росії. А вражінне її висоти збільшує ще те, що вона побудована на верху одної з найвищих гір в сій око-

лиці. З неї видно три губернії: київську, чернігівську і полтавську. Якийже страшний мусить бути зойк розколисаних дзвонів сього величчя! Тільки ізза сього щоб почути, як дзвонить височезна дзвіниця Лаври варту приїхати до Києва. Біля дзвіниці мешкане архимандрита Лаври. Коло нього стоїть дім „київського і галицького” митрополита, котрий тут мешкає. Дальше великий будинок, в котрім розміщена школа. В ній ляіки вчатьсЯ малювати образи святих. А за церквою гарна кам'яниця з друкарнями Лаври, котрі належать до найбільших і найліпших в Києві. Все те оточене високими грубими мурами, мов середньовічний замок. Се властивий монастир. До нього припирає другий комплекс його імпонуючих забудовань, також оточений мурами. Тут є готель, якому рівного нема на земній кулі: в його убикаціях може зміститися понад 25 тисяч гостей. Є тут і ресторан, в котрім подають виключно пісні страви, навіть без набілу.

*

Зібравши думки по перших вражіннях, став я розглядатися. На подвір'ю біля церкви запримітив я два нагробники один Столипін,

а на другім з них слідуєчий напис: „Року 1708, місяця іюлія, 15 дня, посічені серед військового обозу за Білою Церквою... благодородний Василь Кочубей, суддя генеральний і Іоан Іскра, полковник полтавський, привезені 17 іюля в Київ, тогож дня в обителі Печерській похоронені”....

*

ЧасиГетьмана Мазепи, що став в отвертім бою проти царя Росії. Український Гетьман, оборонець і Прикраситель України. Не вміли тоді наші одностайно стати”.... не вміли. Зрада і сварня, вислугуване чужим, підозрівання Гетьмана, як і тепер. Тяжко стояти коло тих пам'ятників, що нагадують взрив Гетьмана України за її державність. А тих пам'ятників у Києві більше чим здається.

*

За тими думками я й не счувся, як залізну огорожу Іскри й Кочубая тісно обступили молоді обличчя. Дивлюся—кадети семенівського полку з Петербурга, що приїхали оглядати виставу тай до Лаври вступили. Читають надпис і говорять про нього по московськи. А з їх розмови холодом віє: їм цілком чужа історія України.

Шпiон, який весь час слiдив за нами, пiдсувається все ближче. Вже заглядає менi в нотес, у котрiм вiдписую собі надпис. Я замкнув записник i пiшов до церкви. Та не мiг я докладно оглянути її, нi щирого срібла на iконостасі, нi дорогих Царських Врат, нi чудотворного образу Божої Матері, мальованого на кипарисовім дереві, нi частини мощів св. Володимира, нi срібної домовини першого київського митрополита Михайла, нi пам'ятника кн. Константина Острожського. Бо Церква [її виміри: 20 сажнів ширини, 21 довжини, 22 висоти] була переповнена людьми i душно в ній було i для грудий i для очей i для слуху: багато народу, багато срібла, багато золота i багато співу. Я вийшов з церкви i вiдшукавши товаришів, пiшов до печер.

*

Багато вже днів минуло від часу, як я вийшов з печер Київської Лаври й опустив "Матір Городів наших". Але загальне вражіння печер Київської Лаври остало мені досить ясно в пам'яті. Серед чудового саду, славного своїми овочами i виноградом, стоїть иньша маленька церквця, котра становить

притвор i передсінок т. зв. „блисших печер". В ній сидить чернець i продає довгі тоненькі свічки темно-білявої краски. Пам'ятаю величезний, деревляний коридор, вапном білений, котрий провадить в долину, безчисленною кількістю деревляних сходів. Стоїть у ній холодний сумерк, що настроє по-важно i немов шепче своєю тишиною: „Входимо в незвичайну область, де Велико-княжа корона i Гетьманська булава рівна була жебрацькому лахмітю — вже тут на землі".

*

При вступі до печер, високий монах з поважним обличчям, з хрестом i кропилом у руці вказав нам до поцілювання образ, що стояв на заслоненій низькій трапезі. Тут я, перший раз в життю, ніким не питаний, заявив, що я католик, i уніят, бо iнакше треба було цілювати образ, а через те можна на-набавитися небезпечної скірної хвороби (се стверджено лікарями в Київі).

Мої товариші заявили те саме. Монах мовчки перепустив нас далше. Охопила нас тяжка, чорна темява, пронизувана слабим золотистим світлом свічечки, що хов-

залосся на чорних стінах, кованих у камінню та гинуло в бічних коридорах печер. При кождім роздоріжжі тих підземних коридорів стоїть монах і мовчки вказує куди йти. Бо в тім помотанім лабіринті можна заблудити і не вийти з нього. Деякі з бічних коридорів закратовані залізними кратами. Коридорі печер такі вузькі, що мусять йти гусаком. Ми йшли скоро щоб дігнати партію прочан, котра посувалася перед нами з монахом провідником. Вже здалека чути було його монотонний голос: Благословенний Нікон, благословенний Марко, благословенний Іляріон" і т. д. Провідники змінялися багато разів, деякі радо пояснявали і вдавалися навіть в розмови. Але більшість монахів неохоче відповідала на запити, автоматично сповняючи свою службу виголошуванем імен угодників, котрих мощі спочивають у бічних фрамугах і криптах, в отворених домовинах без віка. Тіла їх сповиті в червону матерію, котра в непевнім світлі свічок прочан і скупі розложених маленьких лямпок виглядає немов застигла кров. Світло горить тільки біля страшних крипт затворників, то є тих уго-

дників Божих, котрі як нас інформували монахи, на все життя давали себе замуровувати у своїх келіях, а поживу приймали через маленький отвір, тепер звичайно засклепаний. Монахи впевняли нас, що затворники витримували в тих своїх гробах і по кількадесять літ.

*

Ми нарочно відбилися в печерах від провідника, щоби докладніше приглянутися мощам. За прикладом товаришів переміг і я себе та діткнувся рукою сповитих у червоне покривало мощів якогось святого. Налапав я щось тверде як дерево. У иншого знов здавалося мені, що дотикаю ногу або руку мерця.... Ми знов дігнали групу, що йшла перед нами і спитали монаха, чи братчика, котрий провадив сю групу, чи не можнаби розвинути таких мощів. На щасте натрапили ми на чемного, котрий відповів, що ігумен Лаври дає дозвіл на оглядання нагих тіл угодників особливо роскольникам і католикам, щоб їх переконати, як треба складати пальці, коли хрестимося: всі угодники мають зложені пальці правої руки, а не так як у латинників, котрі хрестяться „цілою лапкою, немов граблями". Ми

відповіли, що уніяти хрестяться таксамо, як хрестилися похоронені тут угодники, що викликало у монаха приємне здивоване. В найліпшій злагоді пішли ми з ним далше. На жаль сього привітливого черця заступив інший, що тільки виголошував імена: „Князь Острожський, княгиня Полоцька, дванадцять братів-будівничих....” і т.д.

*

Нині не можу вже докладно сказати, що бачив я в ближніх, а що в „дальших” печерах тим більше, що десь заподілися мої записки, пороблені зараз по виході з печер таки в саді Лаври. Памятаю, що келія, в котрій жив наш літописець Нестор, знаходиться в „ближніх” печерах. Є там вмурована пропамятна таблиця, що блестить ясно. Вона мабуть мосяжна. На ній виразний надпис чорними буквами. Дивне вражінне робить келія, в якій жив старий Нестор. Се вражінне годі описати. Він тут і спочиває в печерах.

*

В печерах є кілька підземних церков, — в одній з них відправляють що дня богослуження о 6. год. рано.

Не памятаю вже докладно дальших особливостей печер. В тямці

лишилися мені ще тільки „очи мироточиві”, при котрих монах намазує тим миром православних, якийсь склянний череп, чудотворна ікона Богоматери, з надписом: „на оливу” печера св. Теодозія і ряд печер „схимників” — се якийсь рід угодників, про котрих ні один з наших провідників не умів нічого сказати.

*

В печерах зустріли ми м.и. молодих „малоросів” зпід австрійської границі, котрі говорили по московськи, а щойно згодом показалося, що знаменито знають українську мову.. Були ще якісь півінтелігенти. Що се були півінтелігенти, пізнати було напевно по тім, що голосно сміялися з мощів і т. п. Бачив я там і людей, що горячо молилися, клячучи при мошах угодників та в екстазі цілували камінне печер.

*

В тих темних печерах пригадалися мені сонцем заліті острови на Дніпрі, за порогами, а на них січове братство. Таксамо, як отсе ту—безженне і бездомне, таксамо складаюче обіти. Як тут, так і там змінiali імена, лишаючи за собою все пережите. І подібна рівність,

LIBRARY 11 — 1904

THE UKRAINIAN CATHOLIC DAILY
817 N. Franklin St., Phila. 23, Pa.

що тут перед Богом, була там перед січовим звичаєм-законом: рівність для всіх—для старших з будавами і пірначами і для нетягів із нетрів дніпрових, для бездомної голоти, для гільтаїв степових. А прецінь яка велика різниця! Січовики не збудували ні одної порядної будівлі за сотки літ, — а монахи збудували величні будови. Та найбільше схожі ці два шматки нашої землі Січ і Лавра були тим, що становили вони прибіжище і пристановище для злиднями побитих. Лише тут збиралися ті, що не мали вже енергії до дальшого життя на світі. А на Січі ті, в котрих енергія ще кишіла, як вода на порогах. Відповідно до тої різниці відмінні квіти вицвітали з обох корінів. Інтересні були взаємини між „Січею” і Лаврою. Вони аж просяться на тло величавих історичних повістей, як багато інших карт нашої бувальщини. На жаль на сій чудовій і безмежній ниві у нас так мало-мало працівників...

*

Сидячи на лавочці в холоднім саді Лаври, представив я собі вражіння, яких тут мусів зазнавати Запорожець, що зайшов сюди з чагарів дніпрових. Та не міг я со-

бі представити почувань дикого дикого Татарина, котрий грядучи добичі заблукав у печери Лаври та знайшовся серед помотаного любіринту келій і коридорів.

*

Пригадався мені Шевченко. І не міг я вияснити собі, чому той глибоко віруючий і релігійний поет ні разу у своїх поезіях не згадує Лаври, сього центра релігійного життя української нації, де зібрано тільки історичних памяток її. Просто дивно: він згадує церков у Суботіві, малює Видубицький монастир, згадує Межигірського Спаса і інші менше помітні церкви. І навіть згадує каплицю у далекій, дошками від світа забитій оселі, бо до тої каплиці „ідуть править панахиду над нашим Гетьманом...” А не згадує ні разу Десятинної Церкви-цитаделі, ні Софійського Собора, ні Лаври! Чим же прояв несвідомої гордості великого духа, такий сам, як у деяких, завойовників і вождів, котрі зближалися не радо до великих столиць світа, бо інстинктом чули, що там їх дух чути-меться звязаний могутніми тінями минувшини? ... Сто літ минуло від часу, як узрів світло денне той син мужиць-

кий, котрого, не забуде Україна, поки віку її, — а Українці досі не спромоглися ні наодну порядну критичну працю про Шевченкову творчість. І тому дійшли вже до того, що почитане Тараса стає скучне. Щойно тут зрозумів я скаргу Шевченка, що його забувають. Та скарга як темна тінь тягнеться навіть за його найсильнішими творами. Я не розумів її досі. Так! Його дійсно забувають і то серед співів і деклямацій, хорів і концертів, котрі вертають-що року так певно як осінні дощі.

*

Довго я блукав думками по минувшині сеї дивної обителі, до котрої кожде покоління українського народу щось докинуло — по силам своїм, по совісті своїй. Докидало, що мало найдорожше. Князі і Гетьмани наші давали землю, золото й артистів для закріплення і прикраси її. Давали й синів своїх сюди — на монахів. І народ давав. Давав працю свою і частинку заробітку свого. Давав любов свою і велику пошану. Але найбільше дивувало мене те, що чужий, варяжський лицар з далекої Скандинавії зложив на вівтар сеї святині найдорожшу пам'ятку свого

роду — золоту корону батьків своїх. Що се? Де причина сему? Що його могло спонукати аж до такої великої жертви — великої не тільки ізза матеріальної дорожності тої жертви, але і задля моральної: сеж була пам'ятка та ще й яка! Довго я думав над тою справді королівською жертвою чужого лицаря з землі Варягів, з країни шляхів гранітних і лісів великих і блискучих озер і бистрих рік і здорових мужчин і гарних жінок. З країни найсильнішого людського племені, котре дало основників всім державам білої раси і перше відкрило Америку. Довго я думав і — не міг тоді розв'язати сеї загадки. Не міг — бо мав я тоді, як уся наша тодішня інтелігенція, повну голову хаосу і всяких неможливих „ізмів”. Захоплений анархізмом (драгоманівщиною) й иньшими „ізмами” аж до самого дна душі — не розумів я тоді значіння релігії та внутрішньої дисципліни і вартости покори перед нею. Велика війна і страшна руїна України, котру зруйнували до самого ґрунту ті колись дорогі мені „ізми”, — та довге скитальство між чужими народами стоптали буйний хаос у моїй голові та навчили не соро-

митися покорі. І сьогодні в болю і терпінню — я вже розумію те, чого не розумів у молодій силі й радості, яку я мав тоді з життя. Розумію — відколи я серйозно поставив собі питання: Відки всі ті річи? Пощо їх? Яка їх ціль? На що живе людина на світі? Чи взагалі єсть яка ціль у світі і в людині і в націях і в цілім людськім роді? Чи має який змісл уся та борня і всі змагання людські? Атже ніяка наука, ніяка філософія не знає, як і чому зачався весь поступ людський і куди він іде і як скінчиться! Ясні відповіді на всі ті питання можна мати тільки тоді, коли прийметься, що єсть оден Бог, нескінчений, розумний, всемогущий, котрого мудрости і стежок людина збагнути не може. Тільки тоді — все те може мати якийсь сенс. І все стає ясне як у загадці, до котрої знайшовся ключ. Стає ясне й дивне діло того чужинця.

*

То було так: Чужий, варяжський лицар з благородної крові покинув Рідний Край і пішов у світ **широкий** — все одно з якої причини: чи прогнаний сильнішим противником, чи з пустоти і бажан-

ня добичі та слави. І пізнав у світі невідомі йому досі таємниці його і пізнав найбільшу з таємниць — людей. Бачив, що вони скрізь роблять поступ і що нігде нема зміни тільки в одній справі на світі: у справі найважнішій, у справі моралі. Вона або єсть у людині або її нема. Коли вона єсть, тоді єсть і поступ, коли нема — поступ застановляється і приходить руїна. І побачив у подорожах своїх, що лучша єсть дійсна віра навіть в ідолів, ніж фальшива „віра” в одного Бога, то значить ніж удаване віри. І зрозумів, що єсть тільки одна движуща сила—се віра. І пізнав, що найвисша віра єсть та, котра каже не тільки прощати ворогови своєму але й любити його. І зрозумів, що без тої віри люди падуть нисше звірів, бо гадде й отруя міститься в серци їх. А у кривавім світлі тої найвисшої віри, котра ішла від Хреста, змаліли в очах його всі люде і всі народи, яких бачив, змаліла й гордість його, з’якою виїхав з дому, везучи золоту корону батьків своїх. На тлі нової віри увійшов у душу його ясний луч бажання помочи кождому племені, яке живе на землі. А що за найбільшу по-

міч уважав: у тім племені, на землі котрого знайшовся, скріпити пошану до найвисшої віри й обороняти порядок у державі його, — отож вступив у військо княже і зложив золоту корону батьків у найвисшій святині столиці нашого на-
роду. Зложив, бо не потребував уже нічого, досягнувши зрозуміння правдивої людини, котра тим різниться від звірини, що не мстить-ся і вміє працювати для других. Він був — людиною.

II.

ЗМІСТ: Три прикрі але цікаві інституції. — Церков з XII. ст. — Чудовий образ Божої Матери кисти Врубля. — „У Києві на Подолі”.... — Хто там ще говорить по українськи? — Книгарні на старій тандиті. — Братський монастир і Гетьман Конашевич. — Самсонова Криниця. — Чому будинок університету червоний? — Золоті Ворота”. — Де пили запорожці? — Дещо з психології пиття. — Спомин. — Четверта але найбільша біда. —

Каже оден з великих філософів: „Все на світі можна стерпіти, тільки не можна стерпіти ряду гарних днів”.

А в Києві мені далі йшли гарні соняшні дні. І пригадався мені висказ того філософа. І захотілося побачити щось прикре. А що люде зачисляють до прикростей: тюрму, божевіллі і біду, отож сим разом вибрався я на відвідини сих трьох благ, що скрізь кріпшають зі зростом сили людської культури, немов показують на те, що в тій культурі є якісь органічні хиби.

Їдемо трамваєм. Ліворуч у бік щось ніби вулиця, ніби дорога. Київські студенти, що їдуть з нами, кажуть що сюди йдеться на Лукіянівку. Се назва тюрми. Се слово нас Галичан електризує мабуть більше ніж російських підданих. Вискакуємо з трамваю, щоб оглянути славну тюрму на Лукіянівці, де сторожі рускої імперії — — —

„гостей зачинених своїх
Холодним чаєм напувають
і часових переміняють,
синемундирних часових....”

Підходимо. Перед нами високий паркан з дощок, котрі так щільно пристають до себе, що самої тюрми не видно. Біля брами в паркані чотирикутний отвір, також щільно зачинений. При нім товпиться народ, переважно жінки, що прийшли відвідати кривих, свояків і знайомих. Стаю напальці і заглядаю. Нічого не можна доглянути. Питаю сторожу, чи вільно увійти. — „Нельзя.” — Попід паркан снуються салдати. За парканом видно зелені дерева тай тільки. А в середині хто зна кілька людей томиться і думкою снує пляни боротьби і пімсти. Якже мало з них старається потому бодай пробувати в життю свої заміри уроджені в тюрмі. Вона звичайно вбиває за пал і охоту до боротьби, випускаючи вже не лицарів революції тільки „ремесників бунту”. Бо людський дух згодом приви́кає і до дверий на ключ замкнених, що і по виході з тюрми бачить їх перед собою.

Мені пригадався останний коштовий Запорожа, що гірко спокутував злочин Запорожа: передане Січі Москві, „бо вона одної віри”.

Цікаво, що ні Шевченко, ні Уайльд, ні ніякий инший великий по-

ет не представив докладно внутрішніх переживань, які викликає в душі тюрма — і ржі, якою тюрма засипає душу.

Зараз біля тюрми „Лукіянівки” стоїть велика ясна касарня, на котрій величезними, золотими буквами виписано: Луцкій полк”. Якийсь салдат з того полку (говорив з нами по українськи) показав нам дальшу дорогу „на впростець” до церкви св. Кирила при заведеню для божевільних.

Се старинна церков. Збудовали її князь Всеволод Ольгович і наша княгиня Марія Мстиславна в рр. 1140-1179. Якийсь час була та церква в руках уніятів, котрі (як нас інформує приділений нам батюшка-провідник) забілили були образ в ній. Відновлено її щойно пізнійше. По уніятах лишилися ще старі требники.

Ся церков славна тепер образами маляра Врубля, особливож одним з них: Матери Божої. І дійсно — варта поїхати до Київа тільки на те, щоб подивитися на сей оден образ. Він нічим неподібний до мадонни італійських майстрів. Се лице взороване очевидно на

типах наших дівчат. Я сказавби, що такі личка можна досить часто стрінати. Схарактеризувати собі його не можу, хіба при помочи противного порівняння: Два роки передтим бачив я у Швеції у штокгольським музею контраст до сього личка, невідомого мені артиста. В одній з саль того музея над одвірком представлена така картина: спалена сонцем скелиста пустиня, на ній прямовисна пропасть, над самим її краєм окервлений му жеський одяг, а над ним звірюка з лицем жінки, правильним і як сталь студеним, острим і завзятим, з очима, котрі трудно забути. А сей образ якраз противний тому: ся Матінка Божа має у своїм обличчі і очах щось дуже людське, лагідне, злегка притінене болем, але таким, якого не показує і не скриває, який радше заслугує на імя „задуми“. Так, болю-задуми над людським нещастем, котре дуже многогранне, над тюрмою, над божевіллем, над нуждою. Се обличчє немов говорить: І тюрма і божевіллі і нужда і всяке инше нещастє страшне тільки для тих, котрі його не переходили. В дійсности нема на світі нічого страшного.

Не бійтеся нічого — ви всі, котрих доля принесла перед мої очі принесла в покорі духа. Я вам се злагоджу наукою Сина мого, котрий учив:

„Блажен, хто гордості не знає,
В кого дух пихи не сидить...
Хто на громаду звук робить...”

Сей образ можу схарактеризувати ще одною приміткою: в нім нема нічого з поганського культу, котрий мимихіть пригадується при огляданю образів навіть перворядних майстрів.

Увага всіх нас була сим образом так захоплена, що иньші части церкви оглянули ми тільки побіжно. Звердають в ній увагу ангели з дівочими личками і крилами о кра-сках веселки та слідуєчий надпис: Всяк мужескій пол разверзай лажесна свят Господеви наречется”.

Ми раз-у-раз вертали до образу Божої Матери, поки церковний слуга не сказав нам, що мусить замкнути церкву. Во істину—прекрасна та стара церква.

Переходячи через спокійне подвірє біля церкви, на котрім є багато старинних дерев, сіли ми там припочати...

* ** *

Того самого дня вечером пішов я ще оглядати найбіднійшу дільницю Київа — Подол. Вона робить дивне вражіння: Представте собі зі старих галицьких місточок, нпр.: Тисьменицю або Язловець. Розуміється Подол у значно більших розмірах як що до простору, який займає та дільниця Київа, так і що до величини домів і кам'яниць. Зрештою тут чується наш чоловік як у себе дома. Онде попід домами засіли наші міщане тай гуторять — повагом, спокійно. Вечеріє. В домах ще не видно світла, тільки з гуртків від почиваючих тут і там блисне сирник або люлька. Деякі сидять лише в камізольках, бо душно. Кругом граються і бігають діти, хлопці без шапок, і дівчатка. Лиш гуркіт трамваю і його великі освітлені вози, котрі сюди немов заблудили, пригадують, що се частина великого міста.

Уважно прислухуюсь розмовляючим гурткам, минаючи їх звільна. Між старшими часто чув я українську мову, молодші і діти говорили вже виключно по московськи. Се вплив школи..... І я і мій, сим разом одинокий, товариш Лизан-

нівський ішли мовчки далі. Якось тяжко було слухати московського щебету нашої дівчорі. Дуже тяжко. Мені стали пригадуватися вигибаючі народи і важкі слова Тараса:

„Погибнеш, згинеш Україно,
Не стане сліду на землі!
А ти пишалася колись
В добрі і роскоші! Вкраїно.
Мій любий край неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко?....”

Скрізь, скрізь бігали гарні і симпатичні білоголові діти і наповняли вулиці Подола звуками — московської мови. Якже прикро тут у Київі на Подолі.....

Від Дніпра надтягав сильний вітер. І розвіяв симпатичний діточий квіт, що грався на вулицях Подола. Але з ним розвіяв і московський шваркіт. По домах заближало світло. Ми йшли далі й опинилися на якійсь великій площі, що пригадує ринок, Брук, вилонений острим камінням і напрасний вітер робили нашу прогульку томлячою більше, що ми заблудили і не знали, куди йти, щоб дістатися до середмістя. При тусклім світі ліхтарки сиділа біля своїх я-

блок якесь старенька немічна бабуса. Вона родо сказала нам, куди йти. Говорила по українськи, переплітаючи московськими словами, „з панська”. Може тому, що бачила перед собою „панів”. Молодші люде, робітники, котрих ми нароком питали про що небуть, постійно відповідали по московськи: наша українська мова викикува у них якесь здивоване і і заклопотане. Видно не часто чують її від панів”. Вкінці вийшли ми якоюсь стрімкою дорогою, що вела попри чудовий яр, — на підвисшене місце і сперлися на деревляне поруче над самим яром, щоб відпочати. Надзвичайно гарний вид розкрився тут перед нами.

*

На другий день тягнуло мене знов на Подол, може тому, що там іще найскорше можна почути українську бесіду. Ми й вибралися, сим разом уже в більшім товаристві. Викупавшись у Дніпрі та перевеслувавши на лівобережну Україну човнами, вернули ми назад і в дуже веселім настрою пішли до Братського Монастиря. Була неділя. На Подолі аж кипіло

від різнобарвного людського натовпу, особливо від селянок у чистім, вишиванім білю. На прилавках, подібно як у Львові на Краківським передмістю старі річи. Пишаються тут цілі „антикварні” книжок, котрі продають переважно Жиди. Ми стали їх оглядати. Зі здивованем зустрів я тут і найновіші українські видання, між ними і галицькі! Деякі з них навіть не розрізані. Є і Франко і Шевченко і Ковалів і Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові! Торгуємо. Дехто з нас і купив щось. А варта переглянути ті дивні „антикварні”, бо є в них і рідкі вже книги, котрі можна купити за дешеву ціну.

А ось і Братський Монастир, котрий так любили Запорозжці. В церкві якраз скінчилося богослуження і народ виходив. Ми увійшли. На спокійнім подвірю старі дерева. На церкві знадвору — єврейський надпис. В середині нічого інтересного на перший погляд. Тільки якось дуже привітно. Мені здається, що се хоч найбільш убога, але найпривітніша зі всіх київських церков. Може тому, що тут колись містилася колегія Петра Могили. А може тому, що тут

спочивають тлінні останки земляка з Самбірщини, Гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. А може тому, що сею церквою дуже опікувалися козаки: як відомо, козаки так боялися, щоб Могилянська Колегія не забрала слави Братській Школі, що просто присилювали митрополита, получить ті дві інституції. Опікувався сею церквою і Гетьман Мазепа, котрий взагалі багато будував у Києві. В церкві приступив до нас батюшка, здається монах. І ми розбалакалися. Всі священники, з котрими я говорив у Києві, ненавиділи унію. Та ненависть така свіжа, немовби ще велася там боротьба між унією і православем. Батюшка показував нам якусь брошурку, в котрій була коротка історія сеї церкви з сильними нападами на унію.

На Подолі зустріли ми ще одну невеличку особливість, котрої не можу промовчати ізза розмови з якимсь старцем. Та особливість то „Самсонова Криниця“. Властиво се лише подоба Самсона, що роздирає льва, котрому колись лилася з пащі струя води. Тепер води я не бачив, тільки Самсона з львом під банею. Біля нього сидів якийсь старець продавав добрий

хлібний квас та лімонаду. А що мав лице добродушне і міну філософа, оден з моїх товаришів вдався з ним у розмову та запитав його, що се за пам'ятник.

„То, — відповів поважно старець, — „Самсон. Коли Мойсей не міг собі дати ради з Евреями, просив Самсона, щоб побив їх нагайкою....“ Так і сказав: Нагайкою!

Весело нам було по тій короткій лекції про діяльність Самсона. В такім настрою стали нам Кияне оповідати різні дотепи. Н. п. поясняли, чому будинок київського університету червоної краски. Оден з присутніх твердив, що ізза революційного” характеру значної кількості студентів цар приказав його почервонити, другий знов, заявив, що університет сам почервонів — тільки з сорому, що перед ним (по другім боці шляху) виставили пам'ятник такому деспитови, як цар Никола І.

Веселий настрій має вже те до себе, що пригадує різні призабуті дрібнички, котрі нераз неспрослідимими „нитками” лучаться з таким настроєм. Мені пригадалися чомусь „Золоті Ворота”: багато разів переходив я попри них і не запри-

митив їх. Нараз випадком упав на них мій погляд і я зараз пізнав ту таку відому в ілюстраціях картину „Золотих Воріт”. Вони інтересні хіба своїми мініатюрними розмірами що до ширини візду: сьогодні до забудовань доброго господарства ведуть ширші ворота. Тай ще одним інтересні ті ворота: як свідок „правдивости” польських історій, котрі по нинішній день пишуть уперто, що польський король Болеслав вищербив собі меч на сих воротах, хоч їх за часів його побуту в Києві ще рішучо не було. А правдою є тільки те, що Болеслав вищербив собі зуби до Києва, подібно як Ганібаль до римської Капуї, — і поспішно втівав з Києва „во сво-яси”.

„Золоті Ворота” муровані з дуже тонких, майже квадратових цегол, споених рожевим цементом. Цар Микола I. приказав їх старанно обмуровати і зтягнути залізними штабами. Вказаним булоб сю старинну пам'ятку покрити скляною масою, бо інакше дощі нищитимуть її даліше.

По сім вертаю на Поділ. Чому козаки якраз тут любили гуляти? Мені здається, що відповідь на се

питане дають ще тепер всі славні спелюнки й гостинниці Європи. Вони переважно низько положені ті „пивниці” „гнилого” западу. Коли читач мав нагоду обсервувати веселі товариства при столі, заставлені алькогольними напійками, то мусів зпаримітити, що такі товариства найліпше почуваються в локалях низько положених. Пиятика любить низи і підземелля, бо там викликає екстазу. Трудно представити собі порядну пияницьку забаву нпр. в альейськім готелі, положенім на шпилі високого верха. Мені здається, що між причинами, котрі спонукують моряків усіх народів до безтямного пиянства, слід зачислити також те, що вони забавляються в пристанях, отже місцевостях низько положених. Подол знаменито надається до таких забав. Се немов оден великий „Ратгавскелер” (Підземна винярня у віденськім ратуші). Вже сам зїзд на Подол виказує у півсвідомости неясне почування, що ось тут можна забути свою турботу, кинути об землю горем і собою — і гуляти-гуляти-гуляти!

Не дармо каже Шевченко:

..... У Києві на Подолі
Козаки гуляють:

Як ту воду ведром цебром
Вино розливають:
Льохи, шинки з шинкарками,
З винами, медами
Закупили Запорозжі
Тай тнуть коряками!
А музика реве, грає...."

Так, тут, якраз тут мусіли найліпше забавлятися ті запорожські лугарі, ті „вовки-сіроманці”, зелізні люди старини. З обличчами, поораними шаблоками і кулями, що нікому з дороги не звертали. Тут шукали земської розкоші ті „гольтіпаки” з дніпрового Низу, в котрих іскрилися таланти великих полководців, що марно зівяли. Тут мусіли найсильніше звеніти ті пісні, що вицвили на „Диких Полях” наших степів чорноморських:

„Іди, сину річ від мене!
Нехай тебе орда візьме”!
„Мене, мамо орда знає:
В чистім полі обминає....”

Так, навіть у чистім полі, де захисту не має, обїздила таких навіть орда татарська.

Мусів і я „обїхати” дальші оглядини Київa. Бо кінчилася моя відпустка і треба було вибиратися зі святого Міста тай вертати до праці в Галичині.

* ** *

Всю дорогу стояла передімною у блиску сонця свята, золотом і зеленню сіяюча столиця України. І викликала одну сильну думку: Яка сильна булаби з нас нація і держава, якби старі Запорозжі не гонилися за нездійснимим і блудним світлом т. зв. „Свободи”, але вірно слухали Гетьмана. Не мусівби був Богдан Великий криваво ломати бунт „Січи.” І не булоб на його памятнику слів: „Єдина неділімая Росія”. І не булоб крику втомленого „свободою” (-анархією) народа: „хочемо під царя восточного, православного!” Сей страшний крик не значив ніщо иньше, як: „Маємо досить „свободи”, виборів, сварок і різні — своїх отаманів! Хочемо ладу і порядку А що від своїх діждатися його не можемо, то нехай уже бере нас за лоб і чужий: коби тільки можна було відітхнути від тої „свободи”, котра нам горлом лізе. Тому кричав наш народ: „Хочемо під царя восточного, православного”! — І прийшов цар восточний, православний. Прийшов з військами своїми і нагайками вигнав основню „свободу”. А за те забрав Україну і святу столицю її. На сотки

літ забрав. І на пам'ятнику Богдана казав прибити спижеві слова, що Україна і Київ се власність єдиної, неділимої Росії, власність зимної Півночі, де виростають люде, що вміють слухати свого Проводу. А хто вміє слухати, той буде на-казувати і панувати. Якби так сю одну науку переняв з історії свого Києва наш великий нарід, — то його Київ бувби одною з головних столиць світа, куди приїздилиб посли наймогутнійших держав — просити союза і хліба.

ЯкеЗначінне Традиції?

Традиція се все те культурне добро, яке передали нам попередні покоління.

Київ, столиця України — се одно з найкрасших і найстарших міст світа. Розкопки в землі доказують, що там було культурне життє вже в передісторичних, непамятних часах. Докладні описи Київa і печатані провідники по Київі мають у своїх мовах і Москалі і Поляки і Німці. А Українці не мають. І тому наш нарід майже нічого не знає про Київ. А є там що знати і чим величатися: бо головнo в Київі зібрана велика, тисячлітна культурна праця і традиція українського народу, його найкращих дітей всіх його поколінь. Чо-муж воно так єсть, що наш нарід не знає, що він сотворив таку красу і велич? Тому, бо майже вся його провідна верства, його інтелігенція захопилася чужими демагогічними видумками. І в серци своїм і в думках своїх і в роботі своїй — відор-

валася від історії, від традиції свого народу. Відорвалася й ходить манівцями демагогії, самодурства і пухомельства. Цілі гори дуреньких брошурок пише та інтелігенція. Пише про те, як „поправити й ущасливити” цілий (!) світ.... А своєї власної голови не може такий писака бодай на стільки поправити, щоб пізнав велику історію і працю свого народу. Бо загал тої замотиленої й атеїстичної інтелігенції не має ні поняття про історію своєї землі, ні відчуття для неї, ні бажання пізнати її. Серед страшної байдужности до праці й бувальщини свого народу надармо буються як риба об літ ті нечисленні одиниці правдивої інтелігенції нашої, котрі розуміють вагу своєї історії та традиції. До якої міри доходить у нас байдужність до свого, — видно нпр. по тім,

що прекрасне видавництво „Стара Україна”, котре виходить у Львові (вул. Чарneckого, 24.) має на цілу Америку, Канаду і Бразилію й Аргентину всего чотирох передплатників! А в тих краях єсть около 200 українських священиків, найменше 500 учителів і лікарів, адвокати, інженіри, заможні бизнесісти та не мало свідомих і читаючих робітників і фермерів. Трохи але не багато лучше йде сюди найліпше наше видавництво яке ми колинебудь мали — „Хліборобська Україна”.

Нема заінтересованя тим, що становить основу душі і думки народу. А се єсть своя традиція, бувальщина, праця Батьків і Прадідів наших. Нема з вини тих, що беруться вчити цілий нарід, а самі нічого не вміють. І „вчать” його лайки та пустої „критики”, бунтарства, безціль-

ного катуляня за чужими ви-думами та очевидного розбишацтва: „все бери — за бездурно!” Якби ті панове, що беруться вчити „цілий нарід”, знали історію і традицію. — то зналиб, що нема нічого „забездурно”: кождий камінь треба було обробити. кождий шмат степу з’орати й оборонити — послухом і кровю народу. В нашім сучаснім письменстві і пресі майже нема ні серця до традиції своєї, ні навіть місця для неї, а єсть лайка і висміюване тих, що шанують святу і дорогоцінну спадщину народу свого. Тому сучасне покоління нашого народу подібне до перекотиполя, вивраного осінною бурею: вітри ріжних видумок і фантазій котять те нещасне перекотиполе — котять по болоті і по калюжах і ломлять ту рослину. А на її ґрунті з якого вона вирвана, врос-тають і кріпнуть чужі дерева, що мають корінне у своїй традиції. Переглядайте тут чужу пресу: не тільки преса народів польського, чеського, німецького, хорватського, але й американського народу, дуже молодого — містить чашо статті про історію свого народу. Американські інформаційні бюро розсилають готові статті про історію американського народу навіть до чужих органів. А в нашої пресі ні сліду систематичного впоювання у наш нарід знання і пошани до своєї традиції. Наша преса або занята скороминаючими справами дня, або безпідставною „критикою” і т.п. Або „ущасливлюванем” цілого (!) світа, діленем дебрів „за бездурно” — й иньшими фантазіями про телята з двома головами, або крепкими лайками і висміюванем усього.

Якаж рада на се? Єсть рада і єсть спосіб на те. І Ви, робітники, що оплачуєте своїм грошем всю пресу — маєте спосіб на се. Ви можете домагатися листами й на конвенціях від організацій своїх, щоб Ваша преса містила постійно поважні статті про нашу традицію, про історію і працю попередніх поколінь нашого народу. Є про що писати і кому писати: у старім краю маємо багато дійсних учених, котрі прекрасно знають традицію й історію нашої землі й народу. Всі вони живуть у нужді і за 20—30 долярів у місяць кождий з тих дійсних учених радо присвятивби свій час і свою працю для кожного органу в Америці. Є між ними люде науки, котрі так докладно знають кождий куток і кожду хвилю своєї землі й народу, як Ви знаєте кождий куток свого дому і кожду днину сво

єї дитини. Чому тих людей науки не запросити до праці для правдивої просвіти свого народу? Зони навчать наш нарід пошани до свого. Навчать дивитися розумно на свою історію. Навчать розуміння правди, що тільки ті покоління творили й будували, котрі мали в собі послух, а не „критику,” дисципліну супроти своєї Влади, а не лайку і — велику віру в Бога та глибоку пошану для релігії, а не атеїзм.

Пишіть і робіть се! Підпирайте й читайте поважну пресу, а не лайку. Бо як будете байдужні до того, що Вам пишуть і що Ви читаете, то наш нарід соромно зогние в чужих тюрмах а ніколи не діждеться кращої будущности. Поділ піль і „дебрів” буде але зроблять його чужі на нашій землі для себе, а ми як нарід загинемо. Бо історія не вчить що „народи безсме-

ртні". Се неправда, , яку по-
вторяють навічах усякі дема-
гоги (звідники народа), а
правдиві учені вчать прав-
ди. Вона виглядає якраз
навпаки всьому тому, про що
фантазують демагоги. Голо-
вна правда історичної науки
така: Тільки той нарід може
мати будучність, котрий знає,
любить і шанує свою мину-
вшість. А котрий нарід не
знає своєї минувшини і ви-
сміває тих, котрі йому не о-
біцяють, що буде за бездур-
но ділити дебри, — той утра-
тить не тільки дебри, але й
поля та доми свої й піде о-
блудом світами аж поки не

розвіється як полова. Його
потопчуть як бурян, а всю
землю його посядуть чужин-
ці. Бо до задержання своєї
землі треба великого вихо-
ваня. А виховувати і вчити
нарід можна тільки на тім,
що було (на традиції), а не
на тім, що „має бути" (на фа-
нтазії). Бо ще на світі не
було ні одного випадку, що-
би здійснилася фантазія кра-
снобаїв. Не буде й тепер. А
здійснитися може тільки те,
що виростає з того, що
вже було. Се треба пізнати,
полюбити і підперти. А сего
вчить традиція. —

НАЙКОРОТША ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.

НАВЧИСЯ ХОЧ ТІ!

Історія вчить, що вірність Гетьманів даній державній ідеї єсть завжди наслідком вірності Гетьманців для Гетьманів, які в очах сих Гетьманців дану ідею персоніфікують. Колиб у нас така вірність була, то на світанку нашої історії не треба булоб кликати з півночі Варягів. Останний галицький Князь Юрій Болеслав не потребувавби себе оточувати Німцями. Богдан Хмельницький обійшовсяб без Тугай Бея і без московського воеводи в Київі. Виговський не потребувавби польських полків, Дорошенко турецько-татарських сердюків, Мазела — Шведів, а Гетьман Павло Скоропадський, щоб рятувати від Українців Українську Державу, не потребувавби просити помочі у російських „добровольців”.

Вячеслав Липинський,

LIBRARY OF "AMERICA"
THE UKRAINIAN CATHOLIC DAILY
817 N. Franklin St., Phila. 23, Pa.